ZAMONAVIY INTERYER DIZAYNIDA O‘ZBEK MILLIY NAQSH VA ORNAMENTLARIDAN FOYDALANISH

Abduxalilova Xurshida Ilxomjon qizi

Andijon davlat chet tillari instituti talabasi

Annotatsiya: Maqolada o‘zbek milliy naqsh va ornamentlarining zamonaviy interyer dizaynida qo‘llanilish yo‘llari tahlil qilinadi. Ganch o‘ymakorligi, yog‘och o‘ymakorligi, naqqoshlik, koshinkorlik va kashtachilik kabi an’anaviy san’at turlarining badiiy-kompozitsion xususiyatlari, girih va islimiy naqshlarning tuzilishi hamda ramziy ma’nosi ko‘rib chiqiladi. Muallif an’anaviy elementlarni zamonaviy minimalistik makonga ko‘chirishda yuzaga keladigan muammolar – haddan tashqari bezaklilik, ma’noning yo‘qolishi, sifatsiz nusxa ko‘chirish – haqida fikr yuritadi va ularni hal etishning amaliy usullarini taklif qiladi: urg‘u devori tamoyili, stilizatsiya, raqamli ishlab chiqarish texnologiyalaridan foydalanish va hunarmandlar bilan hamkorlik.

Kalit so‘zlar: interyer dizayni, milliy naqsh, ornament, girih, islimiy, ganch o‘ymakorligi, stilizatsiya, madaniy o‘ziga xoslik.

Annotation: The article analyses ways of applying Uzbek national patterns and ornaments in contemporary interior design. It considers the artistic and compositional features of traditional crafts – carved ganch plaster, wood carving, ornamental painting, glazed tilework and embroidery – as well as the structure and symbolism of girih and islimi patterns. The author discusses problems that arise when traditional elements are transferred into modern minimalist spaces, such as excessive decoration, loss of meaning and poor-quality imitation, and proposes practical solutions: the accent-wall principle, stylisation, digital fabrication technologies and collaboration with craftsmen.

Keywords: interior design, national pattern, ornament, girih, islimi, carved ganch, stylisation, cultural identity.

Kirish

Har bir xalqning uyi uning dunyoqarashini aks ettiradi. O‘zbek xonadonida bu ayniqsa yaqqol ko‘rinadi: naqshinkor ustunli ayvon, ganch bilan bezatilgan mehmonxona, tokchalardagi Rishton laganlari, devorga osilgan so‘zana. Bu buyumlar shunchaki bezak emas, avloddan avlodga o‘tib kelgan did va xotira.

So‘nggi o‘n-o‘n besh yilda shaharlarimizdagi turar joy va jamoat binolarida zamonaviy, ko‘pincha G‘arb uslubidagi interyerlar keng tarqaldi. Oddiy, ochiq rangli, ortiqcha detallarsiz makon qulay va arzon, lekin u ko‘pincha “yuzsiz” bo‘lib qoladi: Toshkentdagi kafe bilan Istanbul yoki Dubaydagi kafeni ajratib bo‘lmaydi. Shu sababli dizaynerlar va buyurtmachilar orasida milliy elementlarga qaytishga qiziqish ortmoqda.

Davlat siyosatida ham bu yo‘nalish qo‘llab-quvvatlanadi. Masalan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 17-noyabrdagi PF-5242-son farmoni hunarmandchilikni rivojlantirish va hunarmandlarni qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan. Biroq milliy naqshni zamonaviy interyerga “yopishtirib qo‘yish” bilan masala hal bo‘lmaydi. Ushbu maqolada an’anaviy ornamentni zamonaviy makonda qanday qilib o‘rinli, didli va mazmunli qo‘llash mumkinligi masalasi ko‘rib chiqiladi.

O‘zbek naqsh san’atining asosiy turlari va xususiyatlari

O‘zbek bezak san’ati ming yillik tarixga ega. G. A. Pugachenkova va L. I. Rempelning tadqiqotlarida ko‘rsatilganidek, mintaqa me’morchiligida bezak qadimdan bino tuzilishining ajralmas qismi bo‘lgan. An’anaviy naqshlar asosan ikki katta guruhga bo‘linadi.

Birinchisi – girih, ya’ni geometrik naqsh. U yulduzsimon va ko‘pburchakli shakllarning cheksiz takrorlanishiga asoslanadi. M. S. Bulatovning O‘rta Osiyo me’morchiligidagi geometrik uyg‘unlashtirish bo‘yicha ishlari girih ortida aniq matematik qonuniyatlar turganini ko‘rsatadi. Bu xususiyat bugungi kunda girihni raqamli dizayn va parametrik modellashtirish uchun qulay materialga aylantiradi.

Ikkinchisi – islimiy, ya’ni o‘simliksimon naqsh. Unda novda, barg, gul, kurtaklar egri chiziqlar orqali erkin harakatlanadi. Islimiy naqshlar ritmi yumshoq bo‘lib, makonga iliqlik va jonlilik beradi.

Naqshlar faqat shakl emas, ma’no ham tashiydi. Masalan, anor – farovonlik va baraka, bodom – hayot va himoya, qalampir nusxasi esa yomon ko‘zdan asrash ramzi sifatida talqin qilinadi. Bu ramzlarni bilmasdan foydalanish dizaynni yuzaki qiladi.

Mintaqaviy maktablar ham o‘ziga xos. Buxoro va Samarqand ganch o‘ymakorligi, Xiva yog‘och o‘ymakorligi va ko‘k-oq koshinlari, Farg‘ona vodiysi kulolchiligi (ayniqsa Rishton) va Marg‘ilon atlas-adrasi, Toshkent naqqoshlik maktabi – har biri alohida rang va shakl tiliga ega. Toshkentdagi Alisher Navoiy nomidagi teatr binosining bunga yorqin misol ekanini eslatish o‘rinli: uning zallari turli viloyat ustalari, jumladan Buxorolik usta Shirin Murodov ishtirokida, har biri o‘z maktabining uslubida bezatilgan.

Zamonaviy interyerga ko‘chirishdagi muammolar

Amaliyotda milliy elementlardan foydalanishda bir nechta tipik xatoga duch kelinadi.

Birinchisi – haddan tashqari bezaklilik. An’anaviy mehmonxonada ganch, naqqoshlik va gilam bir-birini to‘ldirgan, chunki ular yagona tizim sifatida o‘ylangan. Zamonaviy kvartirada esa shiftda ganch, devorda bosma naqshli gulqog‘oz, polda esa boshqa naqshli gilam birga kelsa, ko‘z dam ololmaydi va makon tor ko‘rinadi.

Ikkinchisi – ma’no va kontekstning yo‘qolishi. Masjid yoki madrasa bezaklariga xos kompozitsiyalarni hammom yoki savdo zaliga o‘ylamasdan ko‘chirish madaniy jihatdan noo‘rin bo‘lishi mumkin.

Uchinchisi – sifatsiz nusxa. Plastik panellardagi bosma “naqshlar” yoki internetdan olingan, proporsiyasi buzilgan girih tasviri haqiqiy hunarmandchilik o‘rnini bosa olmaydi. Bunday yechimlar milliy san’atni arzonlashtiradi va kitch (didsiz bezak) taassurotini qoldiradi.

To‘rtinchisi – funksional nomuvofiqlik. Masalan, nozik ganch o‘ymakorligi namlik yuqori bo‘lgan oshxona yoki hammomda tez buziladi; bunday joylarda koshin yoki sopol materiallar maqsadga muvofiq.

Amaliy yondashuvlar

Urg‘u tamoyili. F. Ching va K. Bingellining interyer dizayni bo‘yicha qo‘llanmasida ta’kidlanganidek, kompozitsiyada urg‘u (focal point) makonni tartibga soladi. Milliy naqsh ham butun xonaga emas, bitta asosiy yuzaga – mehmonxonadagi bitta devor, yotoqxonadagi karavot boshi, kirish qismidagi eshik yoki shift markaziga – joylashtirilsa, kuchliroq ta’sir qiladi. Qolgan yuzalar neytral rangda qoldirilib, naqshga “nafas olish” imkoni beriladi.

Stilizatsiya. Naqshni to‘g‘ridan to‘g‘ri ko‘chirish o‘rniga uning asosiy geometrik yoki ritmik tuzilishini saqlab, detallarni soddalashtirish mumkin. Masalan, sakkiz qirrali girih yulduzini bir rangli metall yoki yog‘och panel shaklida berish zamonaviy minimalizmga yaxshi mos keladi va shu bilan birga milliy ildizni saqlaydi.

Masshtab va materialni o‘zgartirish. An’anada kichik o‘lchamdagi naqsh katta masshtabda – butun fasad yoki shisha to‘siq bo‘ylab – butunlay yangi taassurot beradi. Ganch o‘rniga gips-karton, akril, metall yoki teksturali beton ishlatish ham mumkin, faqat bunda shaklning proporsiyasi saqlanishi kerak.

Raqamli ishlab chiqarish. Girihning matematik asosi uni lazer bilan kesish, CNC frezalash va 3D bosma texnologiyalari uchun qulay qiladi. Bu usul yordamida murakkab panjara (panjara-to‘siq), yorug‘lik o‘tkazuvchi panellar va chiroqlar yaratish mumkin. Bunda chiroq orqali tushgan naqshli soya makonda harakatlanuvchi bezakka aylanadi.

Tekstil va aksessuarlar. Eng oson va qaytariladigan yo‘l – milliy elementlarni tekstil orqali kiritish: atlas yoki adras qoplamali yostiqlar, so‘zana panno, ikat naqshli pardalar. Bu yondashuv ijarada yashovchilar yoki tez-tez interyerni yangilab turadiganlar uchun ayniqsa qulay.

Hunarmandlar bilan hamkorlik. Dizayner va usta o‘rtasidagi hamkorlik ikki tomonga foyda keltiradi: dizayner haqiqiy, jonli hunarmandchilik mahsulotiga ega bo‘ladi, usta esa yangi bozor va zamonaviy talablar bilan tanishadi. Bu milliy san’atni muzey eksponati emas, tirik an’ana sifatida saqlashga yordam beradi.

Rang masalasi

O‘zbek bezak san’atida rang ham ma’noli. Samarqand va Xiva obidalaridagi feruza va lojuvard (to‘q ko‘k) ranglar, Rishton kulolchiligidagi ishqor-ko‘k, atlasdagi qizil, sariq, binafsha ranglar milliy palitrani tashkil etadi. Zamonaviy interyerda bu ranglarni to‘liq to‘yingan holda emas, neytral fon – oq, qum rangi, och kulrang – ustida urg‘u sifatida ishlatish yaxshi natija beradi.

Xulosa

O‘zbek milliy naqsh va ornamentlari zamonaviy interyer dizayni uchun bitmas-tuganmas manba. Ularning geometrik aniqligi, ramziy boyligi va mintaqaviy rang-barangligi makonga o‘ziga xoslik va madaniy chuqurlik baxsh etadi. Ammo bu boylikdan foydalanish bilim va did talab qiladi. Naqshni o‘ylamasdan ko‘chirish emas, uning mantiqini tushunib, me’yorida, zamonaviy material va texnologiyalar bilan uyg‘unlashtirib qo‘llash kerak. Bunday yondashuv bir vaqtning o‘zida ham qulay, ham milliy ruhga ega makon yaratishga imkon beradi. Kelgusi tadqiqotlarda turar joy interyerlarida milliy elementlarni qo‘llashning foydalanuvchilar tomonidan qabul qilinishini empirik o‘rganish maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Hunarmandchilik faoliyatini yanada rivojlantirish va hunarmandlarni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-5242-son farmoni. – 2017-yil 17-noyabr.
2. Пугаченкова Г. А., Рempель Л. И. История искусств Узбекистана с древнейших времён до середины девятнадцатого века. – Москва: Искусство, 1965. – 688 с.

3. Ремпель Л. И. Архитектурный орнамент Узбекистана: история развития и теория построения. – Ташкент: Гослитиздат УзССР, 1961. – 542 с.

4. Булатов М. С. Геометрическая гармонизация в архитектуре Средней Азии IX–XV вв. – Москва: Наука, 1978. – 380 с.

5. Broug E. Islamic Geometric Patterns. – London: Thames & Hudson, 2008. – 224 p.

6. Ching F. D. K., Binggeli C. Interior Design Illustrated. – 4th ed. – Hoboken: Wiley, 2018. – 384 p.

7. Pile J., Gura J. A History of Interior Design. – 4th ed. – London: Laurence King Publishing, 2014. – 480 p.